

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgra Artura Ryszkiewicza **Lobbing Kościoła katolickiego w Polsce po przemianach ustrojowych 1989 roku**, przygotowanej pod kierunkiem dr hab. Anny Ratke-Majewskiej, prof. Uniwersytetu Zielonogórskiego; Uniwersytet Zielonogórski 2026, ss. 355 (wydruk komputerowy).

Aktywność Kościoła katolickiego w Polsce w okresie gruntownych przemian ustrojowych na przełomie lat 80. i 90. XX wieku, jak również w latach zainicjowanych wówczas i trwających także później procesów społeczno-politycznych, stanowi niewątpliwie jeden z ważniejszych wektorów wytyczających kierunki i obszary współczesnych badań historycznych i politologicznych. Do ich cech zaliczyć należy nie tylko znaczne zróżnicowanie i wielostronność analizy naukowej, ale także coraz wyraźniejszą i częstszą skłonność badaczy do stosowania ujęć wielostronnych i interdyscyplinarnych. U podłoża wspomnianego zjawiska leży nie tylko złożoność i wielopłaszczyznowość nowych tendencji politycznych oraz cywilizacyjnych, a także narastająca różnorodność życia zbiorowego, ale również zmiana roli i znaczenia wielu uczestniczących i kreujących je podmiotów społecznych. Te nowe tendencje są tym bardziej istotne, iż z jednej strony wymuszają one weryfikację dotychczasowych, często archaicznych, ustaleń naukowych i modeli interpretacyjnych, z drugiej zaś w coraz większym stopniu oddziałują na kształt współczesnych form i reguł życia zbiorowego.

Tendencję tę dostrzec można m.in. w przypadku Kościoła katolickiego w Polsce, którego analiza nie tylko bardzo długo nie uwzględniała zmieniającego się stopniowo wśród obywateli polskich, zwłaszcza wśród ich młodego pokolenia, modelu religijności, ale także jego stosunku do nowych wyzwań cywilizacyjnych i komunikacyjnych. W konsekwencji bardzo długo był on postrzegany przede wszystkim przez pryzmat przejawów konfrontacji i sukcesów w walce z systemem autorytarnym, strażnika niekwestionowanych, historycznie sprawdzonych wartości kulturowych oraz doskonałego, moralnie uzasadnionego

systemu aksjologicznego (co skutkowało niejednokrotnie powstawaniem opracowań naukowych o charakterze panegirycznym), wyboru papieskiego w 1978 roku, będącego jego skutkiem triumfalizmu duchowieństwa (który ze szczególną mocą ujawnił się zwłaszcza w realiach Trzeciej Rzeczypospolitej), czy wreszcie postanowień podpisanego w 1993 roku konkordatu. W podejmowanych badaniach z reguły pomijano lub marginalizowano natomiast sprawy i zagadnienia kontrowersyjne, w tym zwłaszcza złożone kwestie prawne, finansową i ekonomiczną stronę aktywności Kościoła katolickiego, wpływ zmian cywilizacyjnych i społecznych, funkcjonujące w jego obrębie stereotypy i mity, poglądy polityczne duchowieństwa oraz mechanizmy formowania jego świadomości społecznej, jak również instrumenty i płaszczyzny jego oddziaływania na decyzje różnorodnych podmiotów politycznych. Poza obszarem szerszego zainteresowania badaczy znalazła się również wnikliwa i całościowa próba zdefiniowania stosunku duchowieństwa polskiego do reguł demokracji, przy czym chodzi w tym przypadku nie tyle o postawę deklarowaną, ale rzeczywistą. Nie kwestionując dorobku ukształtowanej w ciągu ostatnich lat politologii religii można zatem stwierdzić, iż wnikliwe oraz wolne od nacisku światopoglądowego oraz zasad poprawności wyznaniowej badania aktywności Kościoła katolickiego w Polsce w dalszym ciągu stanowią obszar ważnych wyzwań badawczych. Rzetelne im sprostanie wymaga przy tym odrzucenia spojrzenia powierzchownego i fragmentarycznego, jak również wszelkich przejawów naukowego relatywizmu i konformizmu. Jedynym determinantem podejmowanych w tym zakresie analiz powinno być w tym kontekście wyłącznie dążenie do naukowego obiektywizmu.

Z tym większym zainteresowaniem i uznaniem należy odnieść się do przygotowanej przez Pana mgra Artura Ryszkiewicza rozprawy doktorskiej, który przedmiotem swej analizy uczynił aktywność lobbystyczną Kościoła w Polsce po przemianach ustrojowych 1989 roku, skupiając się jednocześnie nie tylko na jej istocie i podstawach, ale także na jej różnorodnych wymiarach oraz instrumentach. Dysertacja powyższa wydaje się tym bardziej interesująca, iż obejmuje problematykę szerzej do tej pory nie eksplorowaną i nie prezentowaną całościowo w opracowaniach naukowych, mimo iż niektóre z zagadnień szczegółowych były już przedmiotem analiz cząstkowych.

Akcentując trafność oraz rangę podjętego przez Autora problemu badawczego warto zwrócić uwagę, iż jego rzetelna realizacja wymagało szczegółowych studiów politologicznych, analizy licznych i zróżnicowanych materiałów źródłowych, zastosowania odpowiedniej metodologii badawczej i stosownej terminologii. Wydaje się, iż mimo znaczącej skali trudności, wynikającej z obszaru i złożoności badań, Pan mgr Artur Ryszkiewicz sprostał wynikającym z nich wyzwaniom. Potwierdzeniem tego pozostaje znaczna rozpiętość i zróżnicowanie podjętych w rozprawie zagadnień, które mimo swej specyfiki, a niekiedy także odrębności, tworzą w istocie spójną i komplementarną całość.

Atutem recenzowanej pracy pozostają niewątpliwie trafnie sformułowane cele i problemy badawcze. Dążąc do zdefiniowania i scharakteryzowania mechanizmów lobbingu Kościoła katolickiego w Polsce po przemianach ustrojowych 1989 roku Autor skoncentrował się bowiem w istocie na problemach fundamentalnych: ogólnej analizie relacji między państwem a Kościołem katolickim w Trzeciej Rzeczypospolitej, wymiarach lobbingu stosowanego przez Kościół katolicki w Polsce, jego instrumentach, jak również pozytywnych i negatywnych implikacjach wspomnianego zjawiska.

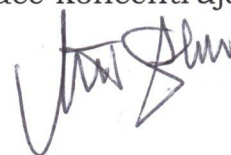
Na podkreślenie zasługują umiejętnie sformułowane przez Autora hipotezy badawcze, wśród których wyodrębnić należy zwłaszcza pogląd o widocznej sprzeczności współczesnego modelu rozdziału państwa od Kościoła. Za trafną uznać należy także hipotezę akcentującą instytucjonalny wymiar lobbingu, który uzupełniany jest jednocześnie przez oddziaływania w sferach politycznej, gospodarczej i edukacyjnej. Równie trafne wydaje się przekonanie Autora, iż dla realizacji swych celów Kościół wykorzystuje tzw. miękką siłę (autorytet moralny i tradycję), włączając jednocześnie w swe działania tzw. strony trzecie (najczęściej media katolickie lub członków wspólnot lub różnorodnych organizacji katolickich).

Weryfikacji powyższych hipotez badawczych sprzyjały niewątpliwie szczegółowe pytania badawcze, aczkolwiek w przekonaniu recenzenta nie powinny one poprzedzać hipotez, a dopiero stanowić ich naturalne dopełnienie. Uwaga powyższa nie podważa wszakże umiejętności Autora w tym zakresie, będąc jedynie subiektywną wskazówką możliwą do wykorzystania przy ewentualnej publikacji pracy.

Weryfikacji sformułowanych przez Autora hipotez, jak również odpowiedzi na postawione pytania badawcze sprzyjały z pewnością wykorzystane przezeń metody badawcze, spośród których na plan pierwszy wysuwa się z pewnością analiza systemowa. Zgodnie z jej istotą analizowane zjawiska nie są bowiem traktowane jako wyizolowane elementy rzeczywistości, ale jako części większej, zintegrowanej wewnętrznie i oddziałującej na siebie wzajemnie całości. Nie mniej znaczącą rolę przy przygotowywaniu recenzowanej rozprawy doktorskiej odegrały także inne metody badawcze, a wśród nich zwłaszcza metoda instytucjonalno-prawna oraz komparatystyczna, której istotą pozostaje wykrywanie podobieństw między analizowanymi zjawiskami i procesami społecznymi. Pewne wątpliwości recenzenta budzi natomiast przywołanie w rozprawie popularyzowanej niegdyś przez Andrzeja Chodubskiego (jak również innych badaczy) metody historycznej, polegającej zdaniem gdańskiego uczonego na analizie badanych zjawisk przez pryzmat ich przeszłości oraz rekonstruowanego kontekstu. Metoda ta w odniesieniu do nauk o polityce od lat pozostaje zresztą przedmiotem debaty i dyskusji badaczy. Jest to o tyle zasadne, iż wyodrębniona i świadomie stosowana metoda badawcza nie może być efektem działania przypadkowego oraz incydentalnego. Powinna być natomiast stosowana w sposób przemyślany, zaplanowany, celowy i systematyczny (powtarzalny), odrzucając jednocześnie pokusę formułowania konkluzji na podstawie spostrzeżeń spontanicznych i przypadkowych. Większych wątpliwości nie budzą natomiast wykorzystane przez Pana mgra Artura Ryszkiewicza metody: statystyczna (choć w przekonaniu recenzenta jest ona wykorzystywana w rozprawie zbyt rzadko), decyzyjna, czy scenariuszowa.

Walorem przygotowanej rozprawy pozostaje z pewnością także bogata baza źródłowa, którą tworzą nie tylko liczne dokumenty i akty normatywne, ale także pisma społeczno-polityczne, pamiętniki, wspomnienia i relacje, publicystyka prasowa czy materiały statystyczne. Pewne wątpliwości budzi natomiast zaliczenie do kategorii źródeł tzw. dzieł klasycznych (warto byłoby wyjaśnić znaczenie wspomnianego terminu), czy biografii, które winny być raczej przywołane wśród opracowań naukowych. Te ostatnie stanowią zresztą bardzo mocną stronę rozprawy. Można bowiem odnaleźć wśród nich zarówno opracowania o charakterze teoretycznym i syntetycznym, jak i prace koncentrujące

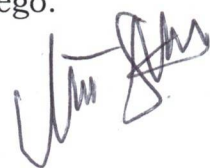

się na analizie tych zagadnień i kategorii, które stanowiły istotny punkt odniesienia dla działań lobbystycznych podejmowanych przez Kościół katolicki w omawianym przedziale czasowym. Obok pozycji starszych zawiera ona jednocześnie monografie, zarówno autorskie jak i zbiorowe, opublikowane stosunkowo niedawno, do których zaliczyć należy m.in. prace Ryszarda Michalaka czy opracowania autorstwa Janusza Mariańskiego. Wśród wykorzystanych prac zabrakło natomiast niektórych monografii zbiorowych, w których przygotowaniu uczestniczyła Maria Marczevska-Rytko. Uwaga ta dotyczy m.in. monografii podejmującej problematykę relacji między religią a polityką w globalizującym się świecie (Lublin 2010), czy też opracowania przygotowanego wspólnie z Dorotą Maj poświęconego relacjom między państwem a wspólnotami religijnymi we współczesnym świecie (Warszawa 2022).

Mimo wspomnianych niedostatków można jednak z całym przekonaniem stwierdzić, iż zgromadzona i wykorzystana przez Pana mgr Artura Ryszkiewicza literatura przedmiotu jest bardzo mocną stroną przygotowanej dysertacji i świadczy o dobrej znajomości dotychczasowych ustaleń naukowych odnoszących się do działań Kościoła katolickiego w Polsce po 1989 roku. Trudno mieć również w tym przypadku jakiegokolwiek istotniejsze zastrzeżenia do sposobu jej wykorzystania, choć z całą pewnością niektóre artykuły i monografie zasługiwały na częstsze przywołanie.

Realizacji sprecyzowanych przez Autora celów badawczych, jak również weryfikacji sformułowanych hipotez, sprzyjały z pewnością trafnie określone cezury chronologiczne, a także przemyślana, logiczna i spójna konstrukcja rozprawy, której trafnie nadano charakter problemowy. Zabieg ten wydaje się o tyle uzasadniony, iż przygotowując rozprawę Pan mgr Artur Ryszkiewicz stanął przez koniecznością połączenia analizy różnorodnych aspektów funkcjonowania Kościoła katolickiego w analizowanym okresie ze specyfiką dokonujących się w jego obrębie zmian.

W konsekwencji recenzowana dysertacja składa się z siedmiu, tworzących komplementarną całość rozdziałów. Zasadność wspomnianej konstatacji potwierdza m.in. rozdział pierwszy, w którym analizie poddano nie tylko istotę politologii religii jako subdyscypliny nauk o polityce, ale także teoretyczne i prawne aspekty polityki wyznaniowej oraz lobbingu religijnego.

Ze względu na specyfikę podjętej w rozprawie problematyki oraz komplementarność zawartego w niej ujęcia za właściwe uznać należy także przedstawienie w rozdziale drugim procesu kształtowania relacji między państwem a Kościołem katolickim w przeszłości, aczkolwiek pewne wątpliwości budzi odniesienie się w nim do zbyt odległych być może realiów i uwarunkowań historycznych. W pełni uzasadnione wydają się natomiast rozważania zawarte w rozdziale trzecim, w którym podjęto próbę scharakteryzowania relacji między państwem a Kościołem katolickim w realiach Trzeciej Rzeczypospolitej. W obszarze zainteresowań Autora znalazły się w tym kontekście zarówno kwestie związane z konstytucyjną autonomią Kościoła katolickiego w Polsce i jego formalnym oddzieleniem od państwa, jak i czynniki determinujące jego pozycję ekonomiczną oraz wyjątkowość na tle innych związków wyznaniowych.

Szczególnie istotną częścią przedłożonej do recenzji rozprawy pozostają jednak rozdziały kolejne, w których umiejętnie i z dużym znawstwem omówiono różnorodne aspekty aktywności lobbystycznej Kościoła katolickiego w realiach polskich. Te części pracy uznać należy niewątpliwie za trzon podjętych rozważań. W merytoryczny, a zarazem syntetyczny sposób omówiono w nich bowiem podstawowe wymiary lobbingu Kościoła katolickiego, koncentrując się zwłaszcza na jego aspektach instytucjonalnym, politycznym, gospodarczym i edukacyjnym (rozdział czwarty), jak również realizowaniu interesów wspomnianej instytucji poprzez wykorzystywanie „miękkiej siły” (rozdział piąty). Za istotne i merytorycznie ważne uznać należy w tym kontekście ustalenia dotyczące pozycji Kościoła katolickiego na poziomie samorządów, znaczenia pobożności i dewocji jako środków oddziaływania społecznego, czy wreszcie bardzo wyraźnej w realiach Trzeciej Rzeczypospolitej ekspansji w sferze symbolicznej (będącej w istocie potwierdzeniem rozwoju tendencji triumfalistycznych). W obszarze zainteresowania Autora rozprawy trafnie znalazła się w tym kontekście także aktywność doradcza (lobbystyczna) licznych organizacji religijnych i parareligijnych, jak również udział tworzonych przez nie struktur w procesie rekrutacji stosownych kadr i elit. W świetle poczynionych ustaleń w pełni uzasadniona wydaje się teza, iż cechą współczesnego Kościoła katolickiego pozostaje w istocie aktywne i efektywne zarazem wykorzystywanie „miękkiej siły”

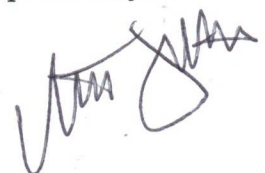

w różnych wymiarach jego aktywności i rozszerzania pośredniego wpływu na procesy decyzyjne (s. 199).

Naturalnym, a zarazem niezwykle ważnym dopełnieniem recenzowanej rozprawy pozostaje rozdział szósty, w którym podjęto udaną próbę analizy implikacji lobbingu kościelnego dla polskiego państwa, przy czym poświęcone temu problemowi rozważania dotyczyły z jednej strony implikacji pozytywnych, związanych m.in. ze wstąpieniem Polski do Unii Europejskiej oraz mecenatem nad kulturą, jak i implikacji negatywnych, odnoszących się choćby do zachowań i reakcji analizowanej instytucji na określone procesy społeczne. W tej części pracy trafnie odniesiono się również do konsekwencji klerykalizmu i jego wpływu na jakość demokracji oraz przebieg debaty publicznej, jak również skutków rozprzestrzeniania i umacniania się w społeczeństwie nacjonalizmu religijnego.

Za równie znaczący uznać należy zamykający rozprawę rozdział siódmy, w którym w centrum uwagi Autora znalazł proces redefinicji pozycji Kościoła katolickiego w Polsce w świetle jego działalności lobbingowej. Dużo miejsca poświęcono w tym przypadku fundamentalnym w gruncie rzeczy implikacjom zmian generacyjnych zachodzących w obrębie polskiej hierarchii duchownej, procesowi przewartościowania roli Kościoła i religii katolickiej w zglobalizowanym świecie, a także dokonującemu się stopniowo i systematycznie procesowi przebudowy sposobu postrzegania miejsca i pozycji Kościoła we współczesnym społeczeństwie polskim.

Wątki te znalazły również swoje odbicie w przygotowanym przez Autora zakończeniu, aczkolwiek zawarte w nim ustalenia wydają się nadmiernie deskryptywne. Za wartościowe uznać należy natomiast odniesienie do takich państw jak Kanada czy Irlandia, w których duchowieństwo stało się de facto częścią systemu państwowego. Problematiczne pozostaje natomiast ponowne przywołanie w zakończeniu sformułowanych wcześniej hipotez i odniesienie się do każdej, przy jednoczesnym niedostatku ujęć generalizujących i interpretujących. W żadnym wypadku nie umniejsza to jednak faktu, iż oceniana dysertacja stanowi pierwszy, kompleksowy obraz dążeń Kościoła katolickiego w Polsce do udziału w decyzjach politycznych, społecznych i gospodarczych.

Przygotowując wspomnianą rozprawę doktorską Pan mgr Artur Ryszkiewicz podlegał niewątpliwie określonym i jednocześnie obiektywnym uwarunkowaniom, które wynikały m.in. ze specyfiki materiału źródłowego oraz fragmentaryczności dotychczasowych badań w tym zakresie. Mimo tych ograniczeń przygotował jednak interesującą i oryginalną dysertację o charakterze stricte politologicznym, w której umiejętnie połączono różnorodne obszary dociekań naukowych. Do jej zalet należy też z pewnością dobrze udokumentowany tekst, który przygotowany został zgodnie z wszelkimi zasadami politologicznego warsztatu naukowego.

Mimo istotnych walorów w dysertacji nie uniknięto wszakże pewnych niedociągnięć, choć mają one w głównej mierze charakter redakcyjny i dotyczą przede wszystkim drobnych usterek językowych, które zakłócają niekiedy klarowność i przejrzystość wywodu. Za wskazaną należałoby uznać jednak precyzyjniejszą strukturyzację bibliografii, którą w istniejącej postaci uznać należy za nieco chaotyczną. Pewne wątpliwości budzi również nadmierne ekspozowanie w niektórych częściach pracy wątków historycznych, które wykraczają niekiedy poza zdefiniowany w niej zakres chronologiczny. Być może też warto było dokonać w niej wyraźniejszej i bardziej rozbudowanej egzemplifikacji wybranych działań lobbystycznych zarówno Kościoła instytucjonalnego (a zwłaszcza zakulisowych form aktywności KEP i funkcjonujących w jej obrębie komisji), jak i jego wybranych przedstawicieli, do których grona z całą pewnością zaliczyć można działania Tadeusza Rydzika czy ks. Michała Olszewskiego

Konkluzja

Sformułowane powyżej uwagi, które w znacznej mierze posiadają zresztą charakter subiektywny i dyskusyjny, nie podważają bynajmniej wysokiej oceny rozprawy doktorskiej Pana mgra Artura Ryszkiewicza. Jest ona bowiem dziełem nie tylko dojrzałym i wypełniającym istniejącą dotąd lukę poznawczą oraz cechującym się logiczną i spójną strukturą, ale także osiągnięciem świadczącym pozytywnie o predyspozycjach naukowych i pasji badawczej Autora. Potwierdzają to zarówno trafny wybór tematu, rzetelność i samodzielność naukowa oraz dobre opanowanie zasad warsztatu naukowego, jak i odwaga w

formułowaniu hipotez i wniosków badawczych W tym kontekście uzasadnione wydaje się stwierdzenie, iż podjęte w rozprawie rozważania, mimo niewielkich uchybień, mają w istocie charakter nowatorski i w pełni zasługują na przyszłą publikację.

W świetle poczynionych uwag w pełni zasadne wydaje się stwierdzenie, iż recenzowana praca Pana mgra Artura Ryszkiewicza spełnia wszystkie wymogi określone dla rozpraw doktorskich w art. 187, ust 1-3 ustawy o szkolnictwie wyższym i nauce z dn. 20 lipca 2018 roku. Stanowi bowiem twórcze i oryginalne rozwiązanie ważkiego problemu naukowego, jakim jest lobbing Kościoła katolickiego w Polsce po przemianach ustrojowych w 1989 roku. W konsekwencji wnoszę zatem o przyjęcie scharakteryzowanej rozprawy i dopuszczenie Pana mgra Artura Ryszkiewicza do kolejnych etapów w przewodzie doktorskim.

Władysław Świątek
1. 06. 2026